



ЎЗБЕКИСТОН ЖАНУБИДА КОТОВНИК (NERETA SATARIA VAR. CITRIODORA) УРУҒЧИЛИГИ

Арамов Музаффар Хошимович ¹

Қаршиева Саодат Хуррамовна ²

Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий
тадқиқот институти таянч-докторанти ¹
e-mail: qarshiyeva.saodat@mail.ru

Термиз давлат муҳандислик ва агротехнологиялар университети
Мева –сабзавотчилик ва узумчилик кафедраси профессори, қ.х.ф.д.,
профессор ²

E-mail: aramov-muzaffar@mail.ru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15110832>

Аннотация.

Тадқиқотлар котовник ўсимлиги Ўзбекистон шароитида турли экиш муддатларида ривожланиш даврларини тўлиқ ўташи ва юқори сифатли уруғлар ҳосил қилишини кўрсатган. Котовник уруғ ҳосилдорлиги ва уруғларнинг экинбоплик хусусиятлари Ўзбекистон жанубида бошқа минтақаларга нисбатан юқори бўлиши аниқланган. Буларнинг ҳаммаси котовникни Ўзбекистон шароитига интродукция қилиш истиқболли эканлигидан далолат беради.

Калит сўзлар: котовник, интродукция, экиш муддати, ривожланиш даврлари, ўсимлик баландлиги, уруғ маҳсулдорлиги, 1000 та уруғ вазни, уруғларнинг унвчанлиги.

Аннотация

Исследования показали, что в условиях Узбекистана при различных сроках посева растения котовника успешно проходят полный цикл развития и образуют высококачественные семена. Установлено, что урожайность и посевные качества семян котовника значительно выше, чем в других регионах. Все это указывает на перспективность интродукции котовника в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: котовник, интродукция, сроки посева, фазы развития, высота растений, семенная продуктивность, масса 1000 семян, всхожесть семян.

Ҳар қандай қишлоқ хўжалиги экинини интродукция қилиш бошқа қимматли хўжалик белгилари билан бир қаторда ушбу экиннинг юқори сифатли, экинбоплик хусусиятлари юқори бўлган уруғлар ҳосил қилиши билан ҳам боғлиқдир. Шундан келиб чиқиб, тадқиқотларимиз давомида кузги ва баҳорги муддатларда экилган котовник ўсимликларининг уруғ маҳсулдорлиги ва уруғларнинг экинбоплик хусусиятлари ўрганилди.





Ҳаётининг биринчи йилида баҳорги муддатда 25 январда экилган уруғларнинг дастлабки униб чиқиши 2 февралда, ёппасига униб чиқиши эса 5 февралда кузатилди. Ўсимликларнинг техник пишиб етилиши баҳорги муддатда 28 апрелда ва ёппасига пишиб етилиши эса 4 майда амалга ошди. Кузги муддатда (15.10) ушбу даврларнинг амалга ошиши мувофиқ равишда 23 ва 26 апрелда амалга ошди. Кузги муддат ўсимликларнинг техник пишиб етилиши эса дастлабки 24 апрелда, ёппасига эса 30 апрелда кузатилди.

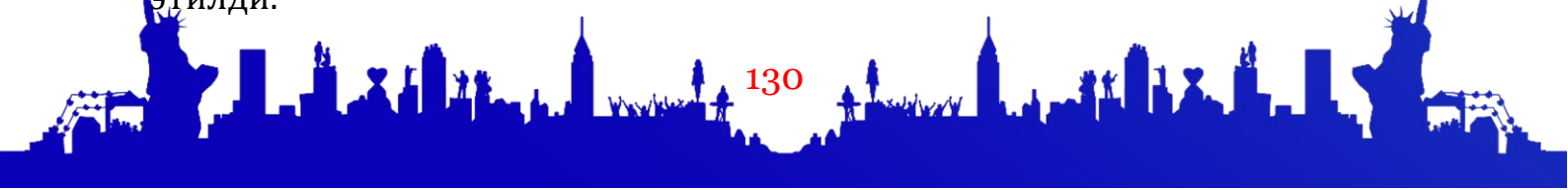
Ҳаётининг биринчи йилида баҳорги муддатда ўсимликларнинг дастлабки гуллаши 27 майда ва ёппасига гуллаши 1 июнда амалга ошди. Кузги муддат ўсимликларининг дастлабки гуллаши 23 майда ва ёппасига гуллаши 27 майда кузатилди. Кузги муддат ўсимликларида гуллаш 3-4 кун олдин амалга ошди.

Энг муҳим белгилардан бири уруғларнинг дастлабки пишиб етилиши гулшоодадаги энг аввал гуллаган пастки гулларда уруғларнинг қўнғир тусга кириши баҳорги муддат ўсимликларида 8 июлда ва ёппасига пишиши 11 июлда аниқланди. Кузги муддат ўсимликларида эса уруғларнинг дастлабки пишиши 1 июлда ва ёппасига пишиши 6 июлда амалга ошиши аниқланди. Кузги муддат ўсимликларида уруғларнинг пишиб етилиши 5-7 кун олдин амалга ошади.

Ҳаётининг иккинчи йилида ўсимликларни қайта униб чиқиши баҳорги муддат ўсимликларида 26-январ-1 февралда, кузги муддат ўсимликларида эса 20-27 январда кузатилди. Ўсимликларни техник пишиши баҳорги муддатда 17-21 апрелда, кузги муддатда 10-16 апрелда амалга ошди. Ўсимликларининг гуллаши баҳорги муддатда 25-29 майда, кузги муддатда 17-24 майда кузатилди. Энг муҳим ривожланиш даврларидан бири уруғларининг пишиб етилиши баҳорги муддатда 30 июн – 7 июлда, кузги муддатда эса 25 июн - 1 июлда амалга ошди. Котовник ўсимлиги ҳаётининг биринчи йилида ҳам, иккинчи йилида ҳам ривожланиш даврлари кузги муддат ўсимликларида эрта амалга ошиши аниқланди.

Ҳаётининг биринчи йилида баҳорги муддатда экиш-униб чиқиш даврларининг давомийлиги 8-10 кунни, кузги муддатда эса 6-9 кунни ташкил этди. Бу даврнинг давомийлиги бўйича муддатлар ўртасида кескин фарқ сезилмади. Униб чиқиш техник пишиш даврининг давомийлиги баҳорги муддатда 84-90 кун, кузги муддатда эса 181-187 кун эканлиги аниқланди.

Униб чиқиш-гуллаш даврининг давомийлиги баҳорги муддат ўсимликларида 113-117 кунни, кузги муддат ўсимликларида эса 210-215 кунни ташкил этди. Униб чиққандан уруғларнинг пишиб етилишигача баҳорги муддатда 152-155 кун, кузги муддатда эса 248-254 кун талаб этилди.





Ҳаётининг иккинчи йилида котовник ўсимлиги ривожланиш давларининг давомийлиги ҳар иккала муддатда ҳам бир бирига яқинроқ бўлди. Ўсимликлар қайта ўсиб чиқишидан техник пишиб етилишигача баҳори муддат ўсимликларида 79-83 кун талаб этилди. Кузги муддат ўсимликларида ушбу давр давомийлиги 78-85 кунни ташкил этди. Орадаги фарқ 1-2 кунни ташкил этди, холос. Ўсимликлар қайта ўсиб чиққандан гуллашигача баҳорги муддатда 117-121 кун, кузги муддатда эса 115-122 кун талаб этилди. Ўсимликлар қайта ўсиб чиққандан уруғларнинг пишишигача баҳорги муддатда 152-159 кун, кузги муддатда эса 153-160 кун талаб этилди.



1-расм. Котовник Бархат нави уруғлик ўсимлиги

Уруғларнинг пишиши гулшодасининг пастки қисмидаги уруғларнинг қўнғир тусга кириши билан белгиланади. Ҳаётининг биринчи йилида ҳар иккала муддат ўсимликларида уруғларнинг пишиб етилиши июл ойининг биринчи ўн кунлигида кузатилди.

Уруғлик ўсимликлар ҳар иккала муддатда ҳам ҳаётининг биринчи йилида 14 июлда, ҳаётининг иккинчи йилида 10 июл куни йиғиб олинган.

Энг муҳим кўрсаткичлардан бири ўсимликларнинг уруғ маҳсулдорлиги ва уруғ ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар 1-жадвалда келтирилган. Жадвалда келтирилган маълумотларга кўра ҳаётининг биринчи йилида битта ўсимлик уруғ маҳсулдорлиги баҳорги муддатда 8,3 г, кузги муддатда эса 10,0 г ни ташкил этди. Уруғ ҳосилдорлиги баҳорги муддатда 49,8 г/м² ни, кузги муддатда эса 60,0 г/м² ни ташкил этди. 1000 та уруғ вазни баҳорги муддатда 0,65 г ни, кузги муддатда 0,70 г ни ташкил этди.

Қабул қилинган стандартларга бўйича котовникнинг биринчи синфга тааллуқли уруғлари унувчанлиги 50 % дан кам бўлмаслиги керак. Бизнинг тадқиқотларимизда котовник уруғларининг унувчанлиги баҳорги муддатда 80,0 % ни, кузги муддатда 84,0 % ни ташкил этди.

1-жадвал

Баҳорги ва кузги муддатда котовник ўсимликларининг уруғ маҳсулдорлиги ва уруғларнинг экинбоплик хусусиятлари, 2023-2024 й.й.

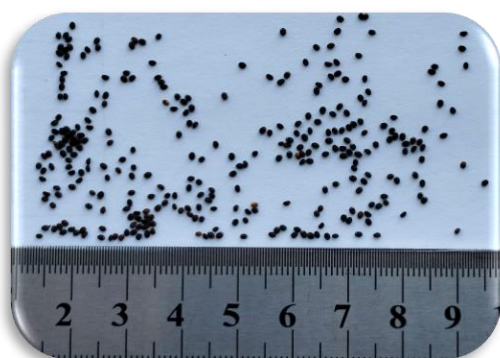




Экин номи	Экиш муддат- лари	Битта ўсимлик- нинг уруғ маҳсул- дорлиги, г/ўсимлик	Уруғ ҳосил- дорлиги г/м²	1000 та уруғ вазни, г	Унувчанлиги %	
					стан- дарт**	амал да
Котов- ник	Ҳаётининг биринчи йилида					
	I	8,3	49,8	0,65	50,0	80,0
	II	10,0	60,0	0,70	50,0	84,0
	Ҳаётининг иккинчи йилида					
	I	9,6	57,6	0,67	50,0	82,0
	II	11,4	68,4	0,72	50,0	85,0

**** Изоҳ.** Ўсимликларнинг 1000 та уруғ вазни ГОСТ 12042-80, уруғларнинг унувчанлиги ГОСТ 12038-84 талабларига кўра ТС-1/80 СПУ маркали термостатда аниқланди.

Ҳаётининг иккинчи йилида котовник ўсимлигининг уруғ маҳсулдорлиги баҳорги муддатда 9,6 г, кузги муддатда эса 11,4 г бўлди. Бу ҳаётининг биринчи йилига нисбатан мувофиқ равишда 115,7 % ва 114,0 % га кўп демакдир. Уруғ ҳосилдорлиги баҳорги муддатда 57,6 г/м² ни, кузги муддатда 68,4 г/м² ни ташкил этди. 1000 та уруғ вазни баҳорги муддатда 0,67 г ни, кузги муддатда 0,72 г ни ташкил этди ва ҳаётининг биринчи йилига нисбатан бироз кўп бўлди. Худди шундай ҳолат уруғларнинг унувчанлигида ҳам кузатилди.



2-расм. Котовникнинг Бархат нави уруғлари

Котовникнинг уруғ ҳосилдорлиги ҳаётининг биринчи йилида баҳорги муддатда 0,05 кг/м² ёки 500 кг/га ни, кузги муддатда 0,06 кг/м² ёки 600 кг/га ни ташкил этди.

Ҳаётининг иккинчи йилида баҳорги муддатда уруғ ҳосилдорлиги 0,06 кг/м² ёки 600 кг/га ни, кузги муддатда эса 0,07 кг/м² ни ёки 700 кг/га ни ташкил этди.

Хулоса қилиб айтганда котовник ўсимлигининг уруғ маҳсулдорлиги, уруғ ҳосилдорлиги, 1000 та уруғ вазни каби кўрсаткичлар кузги муддат ўсимликларида ва ҳаётининг иккинчи йилида баҳорги муддат ўсимликларига нисбатан юқори бўлиши аниқланди. Бу эса Ўзбекистон



жанубида котовник уруғчилигини ташкил этиш юқори самара беришини кўрсатди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Аутко А.А., Аутко Ан.А. Овощи в питании человека. Минск, 2008. 306 с.
2. Лудилов, В.А. Азбука овощевода / Лудилов В.А., Иванова М.И. – М.: Дрофа-Плюс, 2004. – 496 с
3. Маевский П.Ф. Флора средней полосы европейский части России. М.: Товарищество науч. Изданий КМК, 2006. -600 с.
4. Nostro A., Cannatelli A,M., Crisafi G The effect of Napeta cataria extract on adherence and enzyme production of Staphylococcus aureus// International journal of Antimicrobial Agents .-2001 .-Vol.18. -№ 6. -P.583-585.
5. Черных И.В. Интродукция пряно-ароматических и эфиромасличных растений в условиях лесостепной зоны Южного Предуралья и их использование в экопротективной помощи населению: автореф.дисс.... канд. биол. наук / И.В. Черных. - Пермь, 2004. - 16 с.

